

Az autonómia fenntartása mellett

KÓRIZS IMRE: *TÉVEDÉSEK FENNTARTÁSA MELLETT*

„Creticusom, az a könyv egyenletes, amelyik rossz” – idézi Martialist Kőríz Imre, kötetét harmadszor is alaposabban végigforgatva pedig megnyugodva jelenthetem ki: mégse olyan hülye ez a Martialis. A *Tévedések fenntartása végett* ugyanis – első benyomásaimmal ellentétben – nem tökéletesen egyenletes kötet, ámde annál jobb. Kezdeti megtévesztésemnek számos oka lehet – ezek közül pedig a legfontosabb alighanem Kőríz lehengerlő személyisége. Az ember hajlamos azt gondolni, hogy aki egyszerre ért a *fine dining*hoz és érzékeny a fellazított hatos jambusokra, aki magától értetődő természetességgel beszél „kapkodó parlandóban meanderező versekről” [7.] és „regénygleccserekről” [257.], és aki a latin és ógörög művek mellett a *Végtelen tréfa* és Walter von der Vogelweide összes versének fordításához is képes érdemben hozzászólni, az csak valami párhuzamos univerzumból [egy polgárosodott Magyarországból?] érkezett Superman lehet. Kőríz sorait olvasván ennek megfelelően ugyanazt érezzük, mint szerzőjük mestere, Szepessy Tibor jelenlétében: hogy *numen adest*, istenség van jelen – ennek megfelelően pedig az olyan erős ítéleteit is pislogás nélkül elhisszük, hogy „amit most Csehytől kapunk, az [...] változatos lakoma helyett kissé egyhangú bikaherepörkölt” [33.].

Hogy azonban áhítatunkat kritikává oldhassuk, ezen a ponton rögtön meg is kell idéznünk a kötet (meglehetősen erős) első oldalát: akkor most „ember-e Szókratész” [5.], vagyis hát Kőríz? Hogy a kérdést megválaszolhassuk, jobb ellentétes irányból közelíteni: vajon mi adja meg szövegeinek az isteni kinyilatkoztatás delejes erejét? Ha röviden summázni akarnám, azt mondanám: az egyszerre széles és árnyalt műveltség és az ahhoz méltó stílus, alaposság és határozottság. Ezek külön-külön létező kritikusi erények, de a mi kritikai univerzumunkban legtöbbször nem kapcsolódnak egymáshoz: roppant okos kritikusaink vannak jó elemzői skillelkel, de határozott értékelői igény és felismerhető stílus nélkül, ahogy jó tollú impresszionistáink is, akik nem érzik igényét kijelentéseik pontos okadatolásának. Ilyen magyar és világirodalmi keretrendszer, sokrétű nyelvtudása, egyszerre költői, tudósi és fordítói szemlélete, no meg szilárd [ha nem is mainstream] ízlésitélete ugyanakkor talán senkinek sincs.

Látjuk tehát, magasan a lécs – azt viszont tudjuk, nincs az a rúdugró, aki stabilan ugraná a világrekordot. Kőríz kötete roppant széles időtávot fog össze – még annál is hosszabbat, mint amit a fülszöveg sugall (1998–2019), merthogy legalább két szövegét maga datálja 1997-re (*Retus, Darwin és banán*). Ennek ugyanakkor kettős következménye van: bő húsz év anyagából már jól strukturált kötetet lehet szerkeszteni – kevés kritikakötet tagolódik ennyire világosan elkülöníthető részekre, és van ennyire jól megkomponálva [nekem például egy olyan sem jut eszembe, ahol az előszót egy annak minden funkcióját betöltő, krédóként is olvasható *kritika* helyettesíti]. Másrészt ugyanakkor kirajzolódnak azok a mániák és ismétlődések is, amelyek egymástól évtizednyi távlatban értelemszerűen nem tűnnek föl – más ötvenként lekeverni egy

tockost Csehy Zoltánnak az épp aktuális fordításáért, és más mindezt egyben, Mortal Kombatot és Harcosok Klubját megszegyenítő kivégzőshowként olvasni.

De szemezgetés helyett nézzük is meg a kötetet alaposabban! A mezei olvasó alighanem akkor lepődhet meg először, ha összeveti egymással a kötet önmentő paratextusait [leginkább a címet és a mottót] és a kritikák határozott értéktételeit. A Vas István könyvelési gyakorlatából átemelt „Tévedések fenntartása mellett” bélyegző, melyet „minden kritika után oda kéne biggyeszteni”, illetve a szintén mottóként használt Molnár Ferenc-idézet [„szépen tévedni szebb, mint csúnyán eltalálni az igazat”] azt a látszatot kelti, mintha a posztmodern utáni kritikusnak célja lehetne „eltalálni az igazat” – mintha létezhetne egy könyvről objektív, időtlenül helyes ítélet vagy akár értelmezés. Mivel már egyet lapozva, az előszóként funkcionáló Takáts-kritikából kiderül, hogy Kőríz mindennek tökéletesen tudatában van, másra kell gyanakodnunk – leginkább arra, hogy a szerző klasszika-filológushoz méltón, quintilianusi ihletésre úgynevezett szerénységi formulához nyúlt, gyarlóságának hangsúlyozásával elnyerendő az olvasó szimpátiáját [ez volna a *captatio benevolentiae* taktikája].

Mindezt kevés más kritikusról feltételezhetnénk, de hogy Kőrízről igen, azt a kötet – előszót követő – első nagyfejezete bizonyítja, mely kilenc hosszabb-rövidebb, javarészt antik témájú írását fűzi egybe. A kilencből hat írás fordításkritika, s Nádasy Dante-fordítását kivéve mind latin-ógörög témájú – ismerve, hogy a kritikusok nagy többsége megrendelésre dolgozik, az antik irodalom kiadása pedig a kötelezők újryomásán túl mikroszkóppal is alig látható, e dicséretes homogenitás csak kitarató témakövetéssel érhető el. Mindez azért párájt ritkító praxis, mert a Kőríz által elemzett műveknek az ó- vagy középkor óta eltelt egy-két évezredben könyvtárnyi szakirodalma és rengeteg fordítása keletkezett – vagyis nehéz róluk újat mondani, viszont hatalmas munka őket elődeikhez hozzámérni. Hogy ez mégsem feltétlen felesleges időpocsékolás, azt az olyan mestermunkák mutatják meg, mint Kőríz *Isteni színjáték*-kritikája, melyben a megfelelő arányban adagolt, problémaérzékeny fordítástörténetet és alapos fordításkritikát új szintre emelik az olyan virtuóz fogások, mint Nádasy egy szabadversének (tökéletesen indokolt!) rímbe rendezése – egy ilyen kritikához elég tudni valamelyest 14. századi toszkánul, ismerni a fordítással járó verstani nehézségeket, a magyar és nemzetközi fordítás elmúlt kétszáz évének történetét, az összes forgalomban lévő Dante-fordítást, Nádasy költői alkatát, fordítói koncepcióját és az arra adott reakciókat. Ha pedig azt akarjuk, hogy mindez még humorban, közérthetőségben és irodalmi értékben se szenvedjen hiányt, nos, hát ahhoz már tényleg csak Kőríz Imrének kell lenni.

Olyan magasztal ez a kötetben [meg szerintem a 2010-es évek magyar kritikátörténetében is], amit nehéz megközelíteni – de a kötet írásait újra- meg újraolvasva végig az volt az érzésem: ha a Csomolungmán csak egyszer is járunk, a magashegységből csak pillanatokra ereszkedünk alá. Az első fejezetben az egyedüli ilyen alászállást az *Oidipusz-komplexum* című írás közepén éreztem, ahol Kőríz Szophoklész drámájának Karsai–Térey-féle fordítását szedi ízekre: az, hogy az ötoldalas kritikából másfél oldalszám [s nem mondjuk problémátípus] szerint előrehaladó hibalista a fordítás pontatlanságairól, egyszerre teszi a szöveget aránytalanná, fűrészpörössá és idegenné Kőríz kritikakoncepciójától: aki Keresztesi Józseffel vallja, hogy a kritika esszé, az esszé pedig irodalom, az ne rakjon 30% erratát egy kritikába.

Fejessenek le ugyanakkor, ha fordításra [és fordítóra] vak irodalmi életünkben egyszer a legnagyobb problémám a *túlzásba vitt fordításkritika* lesz: márpedig a kötet első negyedét kitevő, magyar világirodalom-kritikából is kiváló fejezetnek tényleg csak a túl sokat akarást róhatjuk föl – igaz, azt kétféle értelemben is. „Túl sok mindent akartam beleírni ebbe a recenzióba” [66.], mondja Kőrizz Nagy Árpád Miklós *Classica Hungaricája* kapcsán – de közel sem a kötet egyik legbravúrosabb darabját írja túl [ki hallott már érdekesítően elemzett képjegyzékről (!) és bibliográfiáról (!!!)?], inkább a Csehy Zoltán műfordításait elemző 16 oldal végére fáradunk meg kicsit. A másik túlzó igény ugyanakkor az elemzett kötetekre vonatkozik – azért mégiscsak fura a német Wilfried Stroh *Meghalt a latin, éljen a latinjából* „a magyar latinságról szóló fejezetet” [13.] hiányolni – ez inkább olyasminek tűnik, amit Kőrizz szívesen hozzáírt volna a kötethez, nemigen hiszem ugyanis, hogy Ritoók Zsigmond díszdoktori oklevelének adóniszi verseléséről sokan tudnak rajta kívül [s szinte biztos vagyok benne, hogy Wilfried Stroh nincs közöttük].

Akárhogy is, az ismétlődő elemek és mániák tökéletesen alkalmasak arra, hogy hamar kirajzolják Kőrizz kritikusi arcélét: hamar világossá válik, hogy háklis az indokolatlan archaizmusokra és lábjegyzetekre meg az obskúrus hivatkozásokkal terhelt utószavakra, rosszul van a közelítés helyett olvasót elidegenítő liláskodástól, s saját példájával jár elől, hogy kell azt elkerülni: Nádasdyhoz méltó didaxissal magyaráz meg mindent, amit potenciális olvasója nem ismerhet. Mindezt röviden úgy summázhatnánk, hogy minden olyan gesztus ellen ágál, ami az olvasó szöveghez való hozzáférését gátolhatja: annyi minden állhat az irodalom [pláne az antik irodalom!] és az olvasó közé – inkább bontsunk le belőlük, mint hogy hozzájuk építsünk. Ezt a bontást Kőrizz a közérthetőség mellett az értekező szövegbe kevert popregiszter-elemekkel és [lyukasorás kötődését ismerve nem meglepő] játékosággal próbálja elérni: ennek ékes példája, hogy az említett Nádasdy-átirat mellett Karsai György tanulmányának (!) szövegét is könnyedén teszi át hatos jambusba.

Ne higgyük azonban, hogy az első fejezetet elolvasva teljesen meg- és kiismerjük Kőrizzt: a fajsúlyos, hosszabb írások után éles, de üdítő váltást hoznak a második fejezet Márai-írásai, melyekből összesen 13-at olvashatunk – 15 oldalon. A nagyszerű, 1998-as nekrológ és két félhosszú recenzió után az utolsó tíz bejegyzés [kvázi a posztumusz megjelent Máraik olvasónaplója] összesen hat oldalt foglal el – s itt villan meg először, hogy Kőrizz a kritikáirás egyik legnehezebbjében, az egybekezdésesben is kiváló [ezt aztán a negyedik fejezetben bizonyítja igazán]. A hangnem ezekben az írásokban érezhetően könnyedebb, rajongósabb [„türelmetlenül várjuk a folytatást”, mondja a naplókiadás 1943–44-es kötete után [87.]] – de ez persze nem jelenti a kritikai érzék zárójelbe tételét: A *gyertyák csonkig égnekről* például simán leiratik, hogy „rémes giccs, amit egy világ értekel túl” [89.]. Egyedül az bosszantó ezekben az írásokban, hogy a csekély terjedelem ellenére is sok bennük az ismétlődés: a *Két új Márai* című, röpke féloldalas például három helyen is változtatás nélkül csipeget az öt évvel korábbi nekrológból, ami egy huszonkétsorosnál azért sok – még véletlenül sem vagyok a posztmodern intertextus-fétis ellensége, de ez az írás alighanem nyugodtan kihagyható lett volna.

Kőrizz munkájának sokszínűsége aztán a harmadik fejezetben mutatkozik meg igazán: a beszédes című *Tisztázatlan besorolás* hatvanegynéhány oldalán a kritiká-

kon kívül van minuciózus textológiai kutatás [Ottlík *Budájáról*], cikk (nem szokványos polgári foglalkozású költőkről), pályakép [Csoóriról, Petríról, Houellebecqról] és bő féltucat „szemernyi közlemény”. Utóbbiak valójában egy-másfél oldalas futó kérdések, elkalandozások irodalomról – személyes kedvenceim [kisgyermekes apukaként evidens módon] például arra keresik a választ, van-e értelme az *Altató* utolsó előtti versszakának [SPOILER ALERT: nincs], illetve honnan lopta Weöres a Bóbita (pardon, *A tündér*) ötletét.

Ez a meglehetősen vegyes szövegegyüttes ugyanakkor már nemcsak Kőríz alkatát, hanem magyar kánonját is kirajzolja, mind a múltban, mind a jelenben. Előbbi javarészt nem explicit módon történik: Kőríz ugyan Takáts József *Elmozdulások* című kötetéről írja, hogy annak rejtőzködő főhőse Karinthy Frigyes lenne, de ez inkább az ő kötetére igaz – bár csak az utolsó, rövidke fejezetben lesz tételes elemzés tárgya [Beck András *Nihil*-kötete kapcsán], Kosztolányival, Babitscal és Kálnokyval mindvégig erős háttérét adja szövegeinek. Még érdekesebbek ugyanakkor konkrét kritikai választásai – ha csak a harmadik fejezetet olvassuk, törhetnénk a fejünket, tudnánk-e még egy *mainstream* kritikust mondani, akinek saját kánonjában helye van Petrik Iván, Magyar László András vagy Szőnyi Ferenc köteteknek, miközben nemigen van jó szava Borbély *Nincstelenségjéről*. A negyedik fejezet sokkal tágabb merítésű minikritikái [ahol Kőríz a *Minimum tizenegyes!* házigazdájaként „rákényszerül”, hogy véleményt mondjon a többi *mainstream* kritikus mintegy száz kedvencéről] mindezt jobban kiegyensúlyozzák – de ami igazán fontos: ezek együtt egy maximálisan autonóm kritikus személyiségét rajzolják ki. Kőríz ugyanis bátran felel az irodalmi közhangulattal: nem áthat rámutatni Borbély Szilárd prózájának vagy a fordítóként jobbára érinthetetlennek tekintett Csehy Zoltán és Márton László fordításainak gyenge pontjaira, miközben kiemelkedően jónak ítéli Parti Nagy *Létfűfőjét*, de még Kertész igazán kevesek által becsült *A végső kocsmájáról* is van jó szava. S itt térünk végül vissza a címhez: nem gondolnám, hogy attól, hogy ezen ítéleteit kevesen osztják (sokszor én sem), Kőríz tévedne – az aktuálisan kanonikus és a jó irodalom közé ugyanis nem szeretek egyenlőségjelet tenni. Hogy az ő Márairól írt sorait parafrázáljam: ismerjük a „hibáit”, de szeretjük őket. A mi emberünk. [*Műút*]

ZELEI DÁVID

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.